

STADSHOLMEN

SPÄNNRAMEN 2

Torkel Knutssonsgatan 9–15

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

1 ÖBERGSKA GÅRDEN

2 VÄSTRA HUSET, F.D. STALL OCH VERKSTAD

SPÄNNRAMEN 2 PÅ ETT FOTO FRÅN 1901 MED DEN F.D. VERKSTADEN NÄRMAST OCH ÖBERGSKA GÅRDEN LITE SKYMD BAKOM GRÖNSKAN. SKORSTENEN T.V. HÖRDE TILL LUDVIGSBERGS VERKSTÄDER. FOTO K. B. HELLSTRÖM, SSM E25102.

Den Öbergiska klädesfabriken var en av de största i Stockholm under första hälften av 1800-talet. Liksom många andra liknande verksamheter låg fabriken nära sjön vilket innebär att stora delar har rivits i samband med utbyggnaden av Söder Mälarstrand.

Trots detta och de ombyggnader som har gjorts är byggnaderna ett viktigt industrihistoriskt arv och tillhör några av de äldre bevarade.

Det större huset är utvändigt omsorgsfullt utformat och välbevarat med invändiga kulturhistoriskt intressanta inredningssnickerier, taklister och kakelugnar. Den före detta verkstaden har genomgått större förändringar i samband med en ombyggnad på 1970-talet, men byggnadens volym är intakt, och den välvda källaren speglar äldre tiders byggnadsteknik. Den Öbergiska gården är genom sin längd också en av de större byggnaderna från 1700-talet på Södermalm och är ett blickfång i stadsbilden, inte minst från den populära Monteliusvägen.

Fastigheten Spännramen 2 är blåvärderad enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Större delen av bebyggelsen på Västra Mariaberget är ordnad i rätvinkliga kvarter enligt den rutnätsplan som lades ut över de centrala delarna av Södermalm vid mitten av 1600-talet. Kvarteren är bebyggda med stenhus av varierande ålder. Många byggnader, exempelvis vid Bastugatans södra sida, är från 1900-talet och uppförda i sex våningar, som var den högsta tillåtna höjden.

Mariabergets topografi gjorde tidigare att marken var otillgänglig, och berget närmast förkastningsbranten mot Mälaren på den norra sidan av Bastugatan kom inte att ingå i de tidiga stadsplanerna för området. Liksom på andra håll på Söders berg blev de minst attraktiva och mest svårbebyggda platserna hemvist för enklare folk som här uppförde små timrade byggnader. Delar av området drabbades av den omfattande branden i Maria församling 1759.

ÖBERGSKA GÅRDEN MED SIN LUMMIGA GRÖNSKA. FOTO J. MALMBERG.

Endast ett fåtal byggnader finns kvar från tiden före branden.

Det höga läget ovanför Söder Mälarstrand med strålande utsikt över Riddarfjärden har under 1900-talet lockat åtskilliga konstnärer och författare. Den kvarvarande och oregelbundna 1700- och 1800-talsbebyggelsen norr om Bastugatan och vid Lilla Skinnarviksgränd var hotad på 1930-talet men en kraftig opinion och senare utredningar har räddat den småskaliga miljön. Trä- och stenhusbebyggelsen är uppförd med plank som avgränsar de stora lummiga trädgårdstomterna, och i området finns flera parker. På 1990-talet anlades utsiktsstigen Monteliusvägen norr om den bevarade bebyggelsen.

Bebyggelsemiljöerna mellan Bastugatan och förkastningsbranten mot Söder Mälarstrand är av utomordentligt stor betydelse för staden ur ett bebyggelsehistoriskt perspektiv. 1700- och 1800-talsbyggnaderna på stora grönskande tomter visar hur stadens befolkning successivt tog de svårbebyggda bergiga trakterna på Söder i besittning och hur exploateringen gradvis steg under industrialismens era. Likt andra områden med denna karaktär,

som hotats men räddats efter massiva protester, återges här svängningarna i stadsbyggandet under 1900-talet.

HISTORIK

Öbergska klädesfabriken

Fastigheten Spännramen 2 är bebyggd med två stenhus från 1700-talets senare del. Byggnaderna är de återstående delarna av den Öbergska klädesfabriken, under 1800-talets första hälft en av stadens större industriella anläggningar. Företaget grundades av Johan Öberg på 1780-talet. När han avled 1805 drevs företaget vidare av änkan och sonen Johan Eric under namnet J. Öbergs Enka & Co. Fabriken var lokaliserad till Mälarstranden och en litografi från 1830-talet visar en stor anläggning med många byggnader och en bolmande skorsten. Företaget blev framgångsrikt och var 1840 med sina 23 vävstolar och 109 anställda Stockholms största i sitt slag. Efter Johan Eric Öbergs bortgång 1844 såldes anläggningen till fabrikör Samuel Ludvig Lamm. Han lät bland annat flytta hit sin ljustillverkning från närbelägna Heleneborg.

FÖNSTERBESLAG AV EN TYP SOM VAR VANLIG PÅ 1700-TALET. FOTO J. MALMBERG.

TRAPPHUSET MED EN PARDÖRR, MÖJLIGEN FRÅN 1860-TALET S OMBYGGNAD TILL BOSTÄDER. FOTO J. MALMBERG.

Stora huset

De två bevarade stenhusen var det som blev kvar av anläggningen när Söder Mälarstrand anlades och Torkel Knutssonsgatan sprängdes fram genom berget under 1800-talets sista år. Det större huset, än i dag kallat Öbergiska gården, uppfördes på 1780-talet, sannolikt efter en ritning av Wilhelm Roman (nr 1 på kartan). Ritningen redovisar att bygget var en förlängning åt båda sidorna av en redan befintlig byggnad. Hur huset användes under fabrikstiden är inte klarlagt. På 1860-talet gjordes en ombyggnad för bostadsändamål och 1877 förvärvades fastigheten av Stockholms stad. Någon gång under 1900-talets första årtionden gjordes fasadändringar mot söder och en tvättstuga byggdes till på östra gaveln.

Stall och kopparslageri

Det västra huset byggdes 1798 som stall och vagns- hus till klädesfabriken (nr 2 på kartan). I huset drevs senare under lång tid P. J. Bergquists Kopparslageri. En ombyggnad till bostäder gjordes 1973–1974. Enligt uppgift var en av lägenheterna avsedd för borgarrådet Hjalmar Mehr, som dock aldrig flyttade in i huset.

Upprustning och renovering

En större upprustning och ombyggnad gjordes i Öbergiska gården 1973–1974 efter projektering av Peter Celsing – Bengt Jonson Arkitekter SAR i samråd med Stadsmuseet. Ändringar av planlösningar gjordes för att bland annat rymma badrum. Flera innertak sänktes och material som glasfiberväv, plastmattor och linoleum infördes i byggnaden. Köksinredning av tidens standardtyp och garderob monterades in. Väsentliga delar av äldre inredning sparades dock. Tillbyggnaden i öster utvidgades.

Det västra huset var i början av 1970-talet i mycket dåligt skick och saknade inredning efter tiden som verkstad. I samband med den redan nämnda ombyggnaden till lägenheter putsades fasaden och taket lades om och fick nya takkupor samt en skorsten. De stora dörrarna och lastluckorna sattes igen och ett nytt fönster togs upp i östra gaveln.

Efter 1970-talet har bland annat mekanisk ventilation installerats i det mindre huset och 2004 gjordes utvändiga ommålningsarbeten efter färgsättningsförslag från Stadsmuseet.

VÄSTRA HUSET, DEN F.D. VERKSTADEN, FASADEN MOT SÖDER. FOTO J. MALMBERG.

BYGGNADSBESKRIVNING

Anläggningen består i dag av två byggnader i väl synligt läge på berget ovanför Söder Mälarstrand. Mellan byggnaderna leder en trätrappa upp mot Monteliusvägen och Bastugatan. På sydsidan är husen omgivna av staket- och plankavgränsade trädgårdar. Dessa tomter som tidigare på 1900-talet var bebyggda med uthus präglas nu av grönska i form av stora lövträd och prydnadsplanteringar.

Öbergiska gårdens exteriör

Öbergiska gården är en långsträckt murad och gulputsad envåningsbyggnad med tydlig 1700-talskaraktär. Byggnaden har en souterrängvåning i väster och en senare tillbyggd lägre del i öster. Under husets tidstypiskt brutna tegeltak är vinden inredd och har så varit sedan huset uppfördes. Nivåskillnaden mot norr tas upp av en hög stensockel. Från norr når man husets välvda källare.

I husets västra del finns ett trapphus med ursprunglig dekorativt bearbetad kalkstensbeläggning. Två lägenheter i den östra delen har egna entréer. De tre portarna har alla olika äldre utföranden med fyllningsdörrar och rikt profilerade putsade omfatt-

ningar. Trapphusporten uppvisar en stilblandning med buktande rokokoformer och en stram gustaviansk omfattning. Fönsterbågarna, som är kopplade och sannolikt från 1920- eller 1930-talet, sitter i ursprungliga fönsterkarmar.

Takkupornas stickbågiga former är typiska för 1700-talet, likaså takets kombination av enkupigt tegel och svarta plåtarbeten. De slammade skorstenarna åtgärdades för några år sedan och är viktiga för husets karaktär.

Öbergiska gårdens interiör

Lägenheterna präglas av en blandning av relativt påkostad inredning från 1700- och 1800-talen och av förändringar gjorda under upprustningen 1973–1974. Till den äldre snickeriinredningen hör halv- och helfranska dörrar från 1700-talet, pardörrar med åttkantiga speglar från 1800-talets förra hälft eller mitt samt ursprungliga smygpaneler med skurna fyllningar och rundade foder. Av stort värde är även gipsade, dekorativa taklister i olika utföranden, en bevarad spiskupa samt kakelugnar. En kakelugn i husets bottenvåning har en säregen kröndekor i form av två egyptiskt inspirerade sfinxhuvuden. Huvudena har

under senare tid genomgått en ovarsam hantering men kan sannolikt återställas.

Västra huset

Västra huset hade för ombyggnaden 1973–1974 en tydlig verkstads- och magasinsskäraktar med lastluckor i takfallet och stora portar mot söder. Väggen mot söder kom vid ombyggnaden att mer likna husets övriga fasader. Fasaderna mot Riddarfjärden och gaveln mot väster bevarar ännu sin slutna skäraktar med

stora putsytter och små fyrdelade fönster. Byggnaden harmonierar väl med Öbergska gården i skala och material. Innanför husets höga sockelmur finns en stor välvd källare.

Från den västra entrén i bottenvåningen nås en före detta lägenhet i bottenvåningen som numera används som kontor och den lägenhet som upptar vindsvåningen. All inredning kommer från ombyggnaden på 1970-talet. Hit hör en medvetet gestaltad modernistisk öppen spis.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.